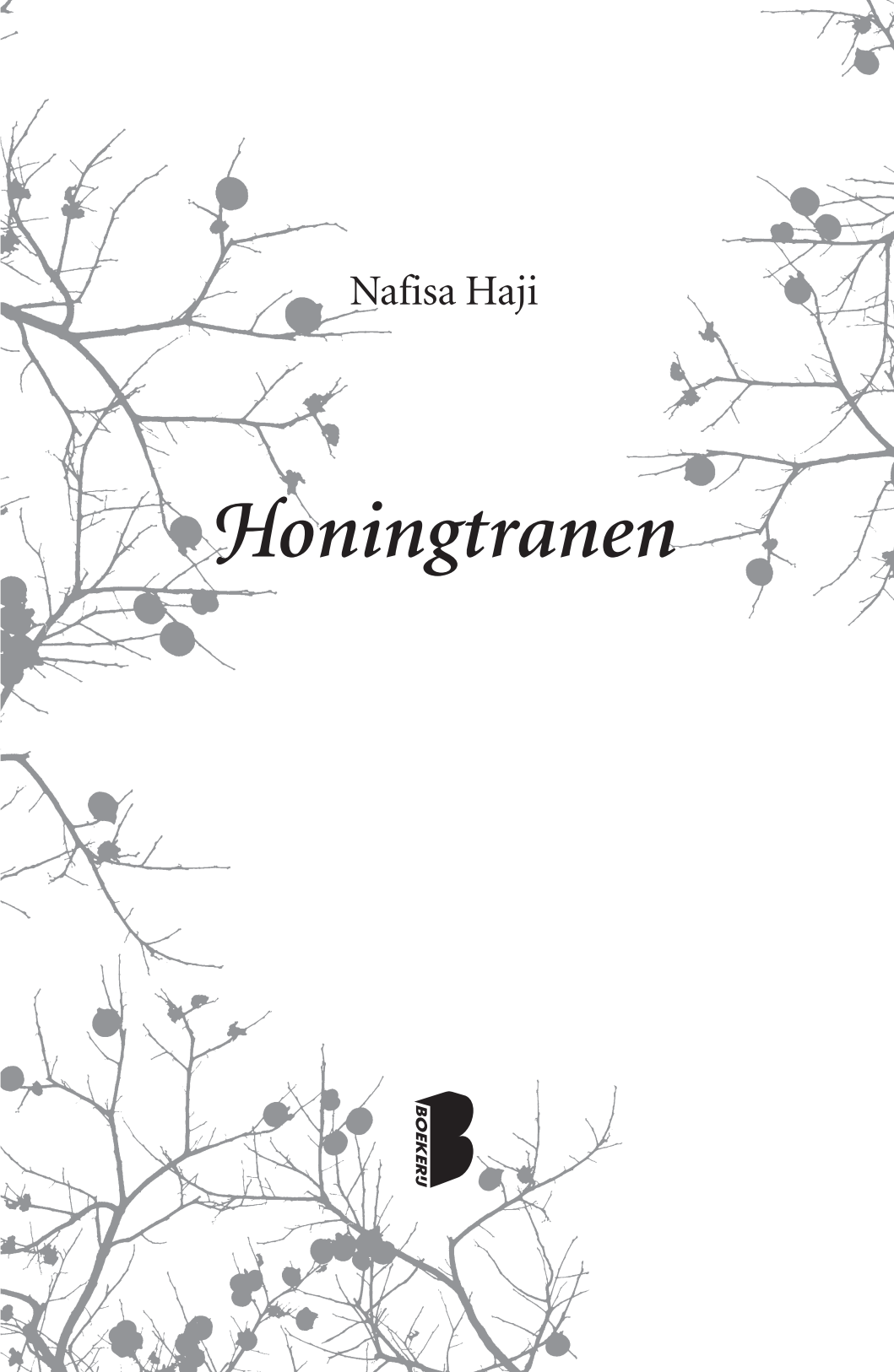

Nafisa Haji

Honingtranen

*Door de nacht van strijd en zorgen
schrijdt de stoet der pelgrims voort.*

J.W. Schulte Nordholt

Vertaling van een Deens gezang van B.S. Ingemann

Jo

Toen ik voor het eerst in mijn leven twijfel voelde, probeerde ik eroverheen te klimmen. Letterlijk. Er was me geleerd dat twijfel een zaadje was dat door de duivel was geplant, het zaad van de vrucht der ongehoorzaamheid. Maar mijn twijfel had niets te maken met God of de Bijbel. Mijn twijfel lag dichterbij huis, al zou het gevoel me uiteindelijk ver weg voeren, over oceanen en continenten, en de banden van liefde en trouw tot het punt van knappen uitrekken voordat ik weer terug kon keren, verzoend met wie ik was. Voor dat het zover was, deed ik mijn uiterste best het gesis van die slang niet te horen en me niet te laten verleiden door kennis die ik niet wilde bezitten. Aanvankelijk negeerde ik het gefluister simpelweg en deed ik alsof ik niet zag wat ik zag, alsof je kunt weigeren te geloven wat je met je eigen ogen ziet. Ik wist hoe het verhaal van de allereerste verzoeking was geëindigd en wilde niet uit het paradijs worden verdreven.

Het was een strijd die ik tijdens de hele vierde klas van de middelbare school verborgen hield. Als ik mijn vragen in woorden zou vat-

ten, ook al was het in gedachten, dan zou ik ze kracht geven, het bestaan van twijfel erkennen en het gevaar van een eventuele ondergang niet kunnen vermijden.

De ontkenning kostte me zo veel moeite dat ik geen woorden meer overhad, een opvallend feit dat niet onopgemerkt bleef.

‘Je bent de laatste tijd zo stil, Jo, wat scheelt er?’ vroeg mijn moeder tijdens het avondeten bezorgd.

Zodra ze dat zei, liet mijn vader zijn vork vallen en stak zijn hand uit om aan mijn voorhoofd te voelen. Hij schudde zijn hoofd toen hij merkte dat het koel aanvoelde, liet een eeltige duim langs mijn neus naar beneden gaan en trok op de voor de hem kenmerkende manier aan mijn paardenstaart.

‘Geen koorts,’ meldde hij. ‘Meestal houdt ze alleen op met praten als ze koorts heeft. Gewoonlijk. Dan krijgt niemand er een woord tussen. Dit is je kans, Chris,’ zei mijn vader tegen mijn broer, die zijn schouders ophaalde en zijn glanzende tanden bloot lachte. Het was een vriendelijke uitdrukking die boekdelen sprak en mijn moeder stevast verleidde tot de uitspraak dat zijn gezicht meer zei dan duizend woorden. Mijn vader was zuiniger met woorden, en complete zinnen waren een luxe waaraan hij zich slechts zelden overgaf. Hij was echter minder zuinig op zijn gehoor en heeft mijn hele kindertijd lang geduldig geluisterd naar mijn meisjesgebabbel.

Mijn moeder luisterde ook, maar dan actiever; ze onderbrak mijn monologen en wist me in zekere zin te overtreffen met haar bezorgde en nerveuze bijdragen. Ze was altijd op zoek naar problemen die ze kon oplossen en die haar een reden tot bidden gaven, en ze voelde zich vaak plaatsvervangend beledigd. Gesprekken met haar waren vermoeiend. Voor haar, omdat ze zo betrokken was bij de grote gebeurtenissen in mijn leven, positief en negatief, maar ook voor mij, omdat haar bezorgdheid aanstekelijk was en me in de verleiding bracht bepaalde dingen voor haar verborgen te houden, zodat ze zich niet te veel zou opwinden. Maar ik had nooit aan die verleiding toegegeven. Tot nu toe.

‘Is er iets op school?’ vroeg mijn moeder weer, niet overtuigd door

de geruststellende diagnose van mijn vader. ‘Je kunt altijd weer terug naar de Christ Academy, hoor. Ik wou dat je niet naar Garden Hill High was overgestapt.’ In de zomer vóór de brugklas had ze haar bezwaren duidelijk kenbaar gemaakt: ze wilde dat ik net als mijn broer Chris op de Garden Hill Christ Academy zou blijven, de school die we al als kleuter hadden bezocht, en niet naar de openbare middelbare school om de hoek zou gaan, hoewel ze daar zelf ook op had gezeten.

‘Nee, mam, op school gaat het prima.’ Dat was ook zo, hoewel ik me toch afvroeg of ze gelijk had en ik inderdaad op de Christ Academy had moeten blijven.

Ik voelde dat mijn vader naar me keek en onderdrukte de instinctieve drang mijn gezicht af te wenden, net zoals ik mijn best moest doen om de blikken van moeder en Chris het grootste deel van dat jaar te verdragen; het lukte me maar net om hen zijdelings aan te kijken, en niet recht in hun gezicht. Het was alsof ik naar een ruit keek in plaats van erdoorheen.

Pas die zomer kon ik, aanvankelijk alleen aan mezelf, toegeven dat ik door twijfel werd geplaagd. Dat overkwam me de eerste keer op zomerkamp. Het Christenreis Zomerkamp voor de Jeugd dat mijn moeder voor het eerst had georganiseerd toen ik acht was.

Het Christenreis Zomerkamp voor de Jeugd – oftewel ChriZoJe, zoals Chris het al snel noemde – was haar speciale project. In de folders die naar alle kerken in het zuiden van Californië werden verstuurd en die mede door Chris en mij in enveloppen waren gestopt en van postzegels waren voorzien, werd het omschreven als een ‘experimenteel en educatief zomerkamp voor kinderen uit christelijke gezinnen, waarbij de leer van onze Heer Jezus Christus het uitgangspunt vormt’.

De blijde boodschap verkondigen was al vier generaties lang een traditie in onze familie; een prachtige traditie waaraan ik, zo wist ik, op een dag ook zou deelnemen. Mijn overgrootvader was dominee Paul Pelton. Dé Paul Pelton. Iedereen die ook maar iets van evangelisatie weet, kent zijn naam. Hij werd kort na de Eerste Wereldoorlog geboren, als zoon van een predikant uit Oklahoma, en trok vlak na

de Tweede Wereldoorlog als missionaris de wereld over, met zijn echtgenote in zijn kielzog. Hun enige dochter, Faith Pelton – mijn grootmoeder van moederskant – werd in China geboren. Toen zij tien was, bezochten haar ouders met haar de Verenigde Staten. Het was de eerste keer dat ze voet op Amerikaanse bodem zette.

Ze waren net op tijd om Elvis Presley te zien optreden in *The Ed Sullivan Show*. Het was een van zijn allereerste optredens, waarbij ze zijn heupen nog niet buiten beeld hielden, en toen mijn geschokte overgrootvader Elvis op het korrelige zwart-witscherf een stel krijzende meiden met zijn stem zag beminnen, met zijn heupen draaiend op een manier die bij geen enkele missionaris door de beugel kon, besloot hij in de Verenigde Staten te blijven. Hij besepte dat de christelijke natie die hij zijn vaderland noemde, het land van zijn puriteinse voorvaderen, jammerlijk de weg was kwijtgeraakt tijdens de jaren waarin hij elders de blijde boodschap had verspreid en arme, onwetende zielen voor de ondergang had behoed.

Twee jaar nadat overgrootvader Pelton had besloten te blijven publiceerte hij een boek waarin hij korte metten maakte met de evolutietheorie en dat hem een held maakte in kringen van conservatieve rechtse christenen. Jaren later wist zijn kleinzoon voortbordurend op deze faam carrière te maken bij hetzelfde medium dat overgrootvader Pelton bij zijn terugkeer in de vs zo had verfoeid. Oom Ron, de broer van mijn moeder, verhuisde tijdens mijn jeugd van Garden Hill, een buitenwijk van San Diego, naar de ruim honderdvijftig kilometer verder naar het noorden gelegen buitenwijken van Los Angeles, waar hij de jongste televisiedominee aller tijden werd en elke week een uitzending verzorgde. Oom Ron zei dat het zijn missie was om Hollywood in Holywood te veranderen.

Mijn moeder zette de traditie eveneens voort, maar op een minder opvallende manier. Zij richtte zich op kinderen. Mijn broer en ik. Onze neven en nichten en alle kinderen uit onze gemeente. Vanaf het allereerste begin was haar zomerkamp een familieaangelegenheid. Tijdens de twee weken die we in de heuvels van Zuid-Californië doorbrachten werd mijn moeder in haar functie als hoofd van

het zomerkamp in feite de moeder van ons allemaal: ze zorgde ervoor dat we goed te eten kregen en dat er altijd genoeg ontsmettende en pijnstillende middeltjes en pleisters voorhanden waren. Oma Faith, die verpleegster was en het grootste deel van het jaar in het buitenland werkte, was soms net op tijd terug in het land om zich bij ons te kunnen voegen. Ook oom Ron was van de partij, en één keer zond hij zijn preek zelfs vanuit het kamp uit. Mijn vader, die timmerman en klusjesman is, ging over de praktische zaken: hij zette vooraf alle leuke attracties in elkaar. De bouw van een uitgebreide hindernisbaan, onder toezicht oog van mijn moeder, was zijn kindje. En die hindernisbaan werd mijn ondergang.

Elke dag kropen we na het ontbijt in oude autobanden en probeerden daarin de overkant van de Poel van Mistroutwen te bereiken: dat waren enorme modderpoelen die met behulp van een tuinslang werden gevuld en je gegarandeerd een nat pak bezorgden als je het waagde het Koord des Geloofs los te laten. We renden door de bossen, beklommen rotsen en heuvels en trokken door de ‘dalen’ van vernedering en diepe duisternis. De meeste hindernissen waren genoemd naar het pad dat hoofdpersoon Christen aflegt in *De Christenreis naar de eeuwigheid* van John Bunyan en vormden symbolische punten langs een route van geloof die moeder elke zomer zorgvuldig uitzette en waarmee ze die allegorie van verlossing tot leven wekte. Het was een van haar lievelingsboeken, en, zo zei ze zelf, de reden dat ze christen was.

Nog voordat Chris en ik leerden lezen stopte mijn moeder met Kerstmis een exemplaar van het boek als cadeau in onze kousen. Ze vertelde dat de zusjes March uit *Onder moeders vleugels* – een van haar andere lievelingsboeken, boordevol subtiele en openlijke verwijzingen naar de zeventiende-eeuwse puriteinse klassieker van John Bunyan – van hun moeder hetzelfde cadeau hadden gekregen, hoewel de Burgeroorlog woedde en er grote schaarste heerste. Ze maakte altijd het grapje dat ze onder andere met mijn vader was getrouwd omdat zijn achternaam March luidde. Ze had mijn broer Christian genoemd, naar de pelgrim uit het boek van Bunyan, en

mij Josephine, naar Josephine March, de robbedoes uit *Onder moeders vleugels*. Iedereen noemde me Jo, net als mijn naamgenote.

Ik was dol op kamp, maar Chris vond het nog leuker. Hij was altijd als eerste klaar met opdrachten, speurtochten en wedstrijden, behalve in het jaar dat we een vreemde hardloopwedstrijd hielden die mijn moeder ‘De eersten zullen de laatsten zijn’ had genoemd en waarbij degene die als laatste over de finish kwam de winnaar was.

De wedstrijd begon meteen na het ontbijt. Toen mijn moeder zei: ‘Op jullie plaatsen... Af!’ verroerde niemand een vin. Na een tijdje gingen we allemaal op de grond zitten. We bleven zitten, aanvankelijk nog giechelend, en hoewel er slechts een paar minuten waren verstreken, leken het wel uren. We mochten niet met elkaar praten. Sommige kinderen bogen hun hoofd en begonnen te bidden. Toen rolde mijn vader een gasbarbecue naar buiten en stak die vlak achter de finish aan. We hielden hem uiterst scherp in de gaten, hoewel we net bij het ontbijt onze buikjes rond hadden gegeten, en zagen dat hij een pak hotdogs openmaakte. En daarna nog een. Mijn moeder legde de rest van de ingrediënten klaar. Mijn vader pakte een koelbox en deed die open, zodat we de blikjes fris in allerlei heerlijke smaken konden zien. Er werden zakjes chips op een van de picknicktafels bij de finish gezet, en aardappelsalade. De kinderen keken elkaar aan en kwamen toen een voor een in beweging, langzaam, stapje voor stapje, en wederom giechelend.

Alleen mijn broer Chris bleef geduldig zitten, nog steeds bij de start die met wit krijt aan het begin van de baan van aangestampte aarde was aangegeven. Ik probeerde naast hem te blijven zitten, maar ik begon me al snel te vervelen; ik kreeg trek en had het erg warm. Ik kroop naar voren, nog altijd op flinke afstand van de anderen.

Pete McGraw nam de leiding. Dat verbaasde niemand: tot nu toe had Pete op geen enkele manier blijk gegeven van de deugden waarover een spirituele pelgrim volgens moeders zorgvuldig opgezette lesprogramma diende te beschikken. Hij zou een jaar later, nadat hij op een krat was geklommen om bij de meisjesbadkamer naar bin-

nen te kunnen gluren, naar huis worden gestuurd met de mededeling dat hij nooit meer terug hoefde te komen. Toen Pete bij de finish aankwam, die vanaf het begin van de baan duidelijk te zien was, bleef hij een hele tijd aarzelen voordat hij eindelijk over de streep stapte. Mijn moeder gaf hem een klopje op zijn rug en feliciteerde hem. Pete, die eerst nog wat nerveus was geweest, begon te lachen en knikte blij. Hij kreeg van mijn moeder een hotdog, een blikje cola en een zakje chips. De jongen pakte alles aan en mompelde een bedankje, zich nog steeds akelig bewust van het feit dat moeder hem erin had laten lopen en dat hij de grote verliezer was. Hij wachtte even en scheurde toen het zakje open, trok de lip van het blikje los en nam een flinke hap van zijn hotdog.

We begonnen allemaal te watertanden toen we dat zagen, en een paar tellen later stonden we om hem heen en eisten onze eigen hotdogs, chips en blikjes cola op. Mijn moeder stond aan de kant, met haar blik op de stopwatch in haar hand gericht, die ze tot nu toe niet had hoeven gebruiken. Ik had nog maar net een slok uit mijn blikje genomen en mijn tanden in mijn hotdog gezet, genietend van de smaak van mosterd en saus, toen mijn moeder op het fluitje blies dat om haar nek hing. Hard. Ze kwam met een grote vuilnisbak naar ons toe en pakte alles van ons af en gooide het weg. Daarna ging ze bij de finish staan en wenkte Chris, die niet van zijn plaats was gekomen. Toen Chris naar haar toe liep, pakte ze hetzelfde lekkers dat ze ons had gegeven en gaf het aan Chris, die het argwanend aanpakte. Mijn moeder nam hem mee naar de picknicktafel. Niemand van ons had de moeite genomen te gaan zitten.

‘Neem de tijd, Chris. Je hoeft je niet te haasten, want je hebt geduld getoond,’ zei mijn moeder. Ze keek even naar Chris, die begon te eten, en haalde toen haar beduimelde exemplaar van *De Christenreis naar de eeuwigheid* uit haar zak, sloeg het bij een bladwijzer open en las voor: ‘Hartstocht is het beeld van de lieden van deze wereld, en geduld dat van de mensen der toekomstige wereld. U hebt gezien, dat hartstocht...’ Moeder gebaarde naar alle kinderen die als eerste over de finish waren gekomen, ‘alles in dit jaar wil hebben, dat

is te zeggen, in deze wereld; zo is het ook met de lieden van deze wereld; zij moeten al hun goed in deze tijd hebben en kunnen niet wachten tot het volgende jaar, dat is tot de toekomstige wereld, om daar hun deel van het goede te genieten.'

Wij, de vertegenwoordigers van hartstocht en het gebrek aan geduld, gingen zitten en zagen Chris eerst zijn eerste en daarna nog een tweede hotdog verorberen. Op dat moment besloot mijn moeder dat we allemaal wel ons lesje hadden geleerd en gaf ze iedereen een hotdog, met de woorden: 'Jullie begrijpen het nu toch, hè? Dat deze wereld slechts voor even is? Dat geldt ook voor al haar beloningen. Die zijn verdwenen voordat je het weet. De echte beloning, die de moeite van het wachten waard is, is het eeuwige leven in de hemel. Daar draait het allemaal om.'

Niemand was verbaasd dat Chris had 'gewonnen'. Hij nam alles op kamp altijd heel serieus en kroop met zo'n vrome gedrevenheid in de rol van de pelgrim naar wie hij was genoemd dat we hem nooit zouden kunnen evenaren.

Tegen de tijd dat Chris en ik op de middelbare school zaten, waren we zelf jeugdleiders op het zomerkamp geworden, net als een stel andere kinderen die sinds de allereerste editie trouw waren blijven komen. Het kamp was uitgegroeid tot een groots evenement dat door honderden kinderen vanuit het hele land werd bezocht. Nadat oom Ron tijdens zijn uitzending reclame had gemaakt voor het kamp moest er aan nog eens honderden kinderen nee worden verkocht.

In de zomer na de vierde klas kwamen we op de avond voordat het kamp begon op het terrein aan. Mijn moeder liet ons verheugd het nieuwe parcours zien, dat inmiddels de Hemelbaan was gedoopt, en toonde ons de nieuwste allegorische hindernis aan het einde, die een weekend eerder door mijn vader was voltooid: de Muur van Twijfeling. In *De Christenreis* raakt de hoofdpersoon de weg kwijt en wordt hij door de Reus Wanhoop in het Kasteel Twijfeling gevangen gezet. Omdat een echt kasteel iets te veel van het goede was (en opsluiting daarin voor de jongste kinderen wellicht iets te eng), had

mijn moeder gekozen voor een houten wand van drie meter hoog, met aan beide zijden touwen waarlangs we omhoog konden klimmen en weer konden afdalen. Ik keek met een ongemakkelijk gevoel naar 'de Muur', me er hevig van bewust dat twijfel de laatste tijd een metgezel was geworden die ik niet wilde kennen.

Tijdens de eerste dag van het kamp kwam ik niet over de Muur heen. Ik gaf het na een paar pogingen op en liep eromheen naar het einde van de baan. Ik zei tegen mezelf dat ik gewoon niet genoeg kracht in mijn bovenlijf had. Het kostte de andere meisjes immers ook moeite. Die avond, en de avonden erna, piekerde ik over mijn gebrek aan succes, want hoe ik me ook inspande, het lukte me telkens niet. Aan tafel werkte ik steeds sneller mijn eten weg, zodat ik meer tijd zou hebben voor de oefeningen waarmee ik mijn spieren wilde trainen. Op de een na laatste dag van het kamp was ik er nog steeds niet in geslaagd de Muur van Twijfeling te overwinnen.

Mijn moeder legde op de eerste ochtend van het kamp altijd uit wat elke hindernis inhield: de poelen, de dalen, de touwen. Over de Muur had ze gezegd: 'Jullie moeten goed begrijpen dat twijfel als gif voor het geloof is: twijfel knaagt aan het geloof en moet daarom worden overwonnen, als een hindernis, en worden verslagen, zodat de reis van geloof kan worden voltooid.'

Na het middageten sloop ik weg om de Muur in mijn eentje te bedwingen. Ik ging aan de voet ervan staan, pakte het touw en keek omhoog, denkend aan wat mijn moeder over geloof had gezegd. Ik deed mijn ogen dicht, alsof ik haar woorden zo kon negeren. Toen ik voetstappen achter me hoorde knerpen, draaide ik me met bonzend hart om en zag Chris staan, die me raad gaf waar ik niet om had gevraagd.

'Stapje voor stapje, Jo. Je kunt het wel. Dat weet ik.'

Ik sloot opnieuw mijn ogen en kneepte deze keer stijf dicht, in een poging me te concentreren en te ontkomen aan de schaduw van de vragen die ik had onderdrukt. Ik zag een heldere deken van een onbestemde kleur, de zon, oprijzen boven de muur, en het licht was zo fel dat mijn dunne oogleden het niet konden tegenhouden en de

beelden die bij de woorden 'ogen' en 'kleur' in me opkwamen me terugduwden naar die schaduw. Het touw gleed uit mijn hand.

'Wat is er, Jo?' vroeg Chris. Hij legde een hand op mijn schouder, maar ik schudde hem hoofdschuddend van me af.

'Niets. Ik ga even een stukje wandelen.'

'Zal ik meegaan?'

'Nee.'

Hij keek me aandachtig aan, maar ik keek niet terug. Hij legde zijn vinger onder mijn kin en stopte een lok haar die uit mijn paardenstaart was ontsnapt achter mijn oren. 'Het lukt je wel, Jo. Je hebt nog een hele dag.'

'Ja. Een hele dag.'

Het is achteraf een vreemde gedachte dat hij dat echt meende, dat hij echt geloofde dat ik van streek was omdat het me niet lukte om over die muur te klimmen. Maar wat me dwarszat, was niet de Muur, maar de allegorie van die Muur, en de vertaling daarvan in het echte leven.

Ik liet de hindernisbaan voor wat hij was en liep naar het bos eraan. Daar was het koeler, onder het dak van bladeren en takken dat zachtjes kraakte en ruiste door het briesje dat er af en toe doorheen speelde. Tijdens mijn wandeling door het bos, gekweld door de gedachte aan de onoverwinnelijke Muur van Twijfeling achter me, hoorde ik een vreemd, tikkend geluid van boven komen. Ik keek op naar de takken en zag een klein, onopvallend vogeltje zitten. Het diertje herhaalde zijn roep, gevolgd door een heel scala aan andere vogelgeluiden, vermengd met wat het geluid van een autoalarm leek. Het was een spotvogel. Ik liet me langzaam op de grond zakken, zodat ik hem niet zou laten schrikken, en bleef een tijdje naar hem zitten kijken. Ik vroeg me af voor wie zijn concert bestemd was, maar ik zag nergens een andere vogel. Misschien was hij alleen maar aan het oefenen.

Spotvogels deden me denken aan vinken, of eigenlijk aan Atticus en Scout Finch, want ik had net *Spaar de spotvogel*, de klassieker van Harper Lee, voor Engels gelezen. En vinken deden me weer denken

aan Darwin, die verschillende soorten vinken had waargenomen tijdens zijn reizen door Zuid-Amerika en de Galapagoseilanden en daardoor op het idee was gekomen dat al die verschillende soorten wel eens een gezamenlijke voorouder zouden kunnen hebben. Voordat die verdraaide vierkanten van Punnett me compleet van mijn stuk hadden gebracht, had ik het grootste deel van het jaar geprobeerd meneer Hicks, mijn biologieleeraar, van Darwins dwalingen te overtuigen, met behulp van argumenten uit het boek van overgrootvader Pelton.

Maar Darwin bleek uiteindelijk niet het probleem te zijn. Niets van wat meneer Hicks zei, kon mijn geloof in de schepping zoals die in Genesis werd verteld aan het wankelen brengen. Mendel en zijn erwten bleken het uiteindelijk struikelblok. Mendel, de tuinierende monnik, die net als ik in Genesis geloofde. Om preciezer te zijn was dit het probleem: dominante en recessieve genen, fenotypen en genotypen. Losse oorlelletjes. Blond haar. Hemofilie. En de kleur van ogen. De mijne zijn bruin. Mijn ouders hebben blauwe ogen. Allebei.

Dat was het zaadje van mijn twijfel. Ik had nooit iemand enig bezwaar tegen Mendels erfelijkheidswetten horen uiten: mijn moeder niet, mijn predikant niet, en ook in het boek van overgrootvader Pelton kon ik niets vinden. Niemand weersprak het feit dat de genen die verantwoordelijk waren voor blauwe ogen recessief waren en dat twee ouders met blauwe ogen nooit een kind met bruine ogen konden verwekken. Dus ik moest kiezen: ik kon weigeren te geloven dat mijn ogen bruin waren, of ik kon mijn vraagtekens zetten bij alles wat ik over mezelf wist.

De spotvogel, klaar met zijn repetitie, vloog weg, mogelijk op zoek naar een publiek dat hem meer zei dan ik. Ik stond op en probeerde de consequenties van de wetten van Mendel van me af te lopen.

Uitzonderingen. Er waren altijd uitzonderingen die de regels bevestigden. Daar draaide het bij geloof allemaal om. Wonderen. Daarvoor ontbrak elke wetenschappelijke basis. De Bijbel pulde uit van gebeurtenissen die de wetenschap niet kon verklaren en daarom

als onmogelijk bestempelde: het scheiden van de Rode Zee, het genezen van de zieken, de wederopstanding, de maagdelijke geboorte. Ik durfde de kleur van mijn ogen niet goed onder dezelfde noemer te scharen als de verheven verslagen over het werk dat God op aarde had verricht, maar het was de enige verklaring die ik tijdens mijn wandeling door het bos kon bedenken.

Ik denk dat het werkte. Tijdens de laatste ochtend van het kamp slaagde ik erin om puur door wilskracht – voornamelijk die van Chris – de Muur te bedwingen. Hij moedigde me luidkeels aan, totdat ik helemaal boven was, net als Richard Gere die in *An Officer and a Gentleman* een vrouwelijke rekrut over het obstakel heen hielp zodat ze de rang van officier kon verdienen.

De beklimming van de Muur leek het pleit te beslechten. Ik had mijn twijfels overwonnen, letterlijk, met de hulp van Chris. Ze achter me gelaten. Dat zei ik tenminste tegen mezelf.

Alleen staken de twijfels twee jaar later, toen ik op het punt stond het ouderlijk huis te verlaten en in Chicago te gaan studeren, weer de kop op. Ze rolden zomaar over mijn lippen toen ik mijn moeder, die me hielp mijn koffers te pakken, opeens naar de waarheid vroeg. En door het verhaal dat zij me vertelde, begreep ik dat ik alle reden had gehad om bang te zijn. Ze leek een vreemde voor me te worden. Ik leek zelf een vreemde te worden.

‘Weet papa het?’ was de enige vraag die ik kon verzinnen zodra ze was uitgesproken.

‘Natuurlijk. Ik zou nooit tegen hem liegen, Jo!’

Maar je hebt wel tegen mij gelogen, wilde ik zeggen. En nu vraag je mij om ook te liegen.

Dat was twee weken geleden geweest. Ik zat inmiddels in Chicago en bereidde me voor op de eerste colleges, die de volgende dag zouden beginnen. Ik had gedacht dat ik zou kunnen vergeten wat ze me had verteld en net kon doen alsof het hele verhaal niet bestond. Maar nu stond ik naar het huis van een vreemde aan de overkant van de straat te kijken. Het huisnummer dat met goudkleurige cijfers in de glazen deur was aangebracht, was vanaf hier duidelijk te

lezen en kwam overeen met het adres dat ik die ochtend in het telefoonboek had opgezocht. Het adres dat hoorde bij de naam die ik niet had willen opzoeken. Mijn vingers hadden het werk gedaan dat mijn geest niet wilde verrichten.

Ik keek naar links, naar rechts, naar links. Geen auto's die me het oversteken konden belemmeren. Maar nadat ik heel even op de rand van het trottoir had gestaan, stapte ik weer naar achteren en bleef ik aan mijn kant van de straat heen en weer lopen, mijn blik gericht op de ramen aan de overkant, me afvragend of hij thuis was en of hij zelfs wel dezelfde man – dezelfde jongen – uit het verhaal van mijn moeder was.

Ik stak mijn handen diep in de zakken van mijn spijkerbroek en hield deze keer niet in aan de rand van het trottoir, maar liep twee straten heen en daarna weer terug, om het pand heen, in een raster van twee bij twee, als de vierkanten van Punnett die me hierheen hadden gevoerd.

Ik denk dat mijn voeten me vertelden dat ik nu hetzelfde voelde als toen ik bij meneer Hicks in de klas had gezeten en had ingezien dat ik het onderspit moest delven tegenover Mendel. Het deed er niet toe hoe vaak ik het schema probeerde in te vullen dat meneer Hicks had uitgedeeld, hoe vaak ik de letters uitgumde en weer opnieuw opschreef, telkens weer, hoofdletter en kleine letter, dominant en recessief; ik kon mezelf niet in zo'n vierkant vastleggen. Ten slotte bleek dat ik de opdracht alleen maar kon voltooien door te liegen en de letters anders neer te zetten, zodat ze wel logisch waren, door net te doen alsof mijn vader bruine ogen had in plaats van blauwe en zo een plek voor mezelf te creëren die helemaal niet bestond. Maar twee jaar tegen mezelf liegen had niet gewerkt.

Ik had mijn rondje rondom het pand voltooid en was terug bij het begin. Deze keer stak ik, na aan beide kanten uit te hebben gekeken, wel over en zocht ik naar zijn naam bij de intercom aan de gevel. MOEBARAK, S.A.

Het was een te groot toeval dat ik zijn naam, de naam die mijn moeder me twee weken eerder met zo veel tegenzin had verteld, in het telefoonboek had aangetroffen. Als hij inderdaad de juiste per-

soon was, leek zijn aanwezigheid in Chicago een ander enorm toeval, als een wending die een verhaal moeilijk te verteren maakt. Maar ik geloofde niet in toeval. Dat kan niet als je gelovig bent.

Toch aarzelde ik. Ik durfde niet aan te bellen, maar toen zag ik binnen in de hal een vrouw met een kinderwagen uit de lift stappen. Ik hielp haar de buitendeur open te houden en zag haar mond geluidloos 'bedankt' zeggen, waarna ze zich kirrend omdraaide naar het kindje in de wagen, dat bij wijze van antwoord in zijn handjes klapte. Daarna liep ze de straat uit, waarschijnlijk naar het park dat ik een paar tellen eerder was gepasseerd. Ik keek naar de deur die ik nog steeds in mijn hand hield, en in een opwelling liep ik naar binnen, de hal in, en nam de lift naar zijn verdieping. Ik liep door de gang, zoekend naar het huisnummer dat ik in het telefoonboek had zien staan. Toen ik de juiste deur had gevonden, bleef ik staan en staarde naar het spionnetje, wensend dat dat beide kanten op zou werken. Aan de andere kant van de deur hoorde ik gedempte muziek, een hoge vrouwenstem die zong in een vreemde taal. Ik hief mijn hand op en klopte hard op de deur, maar het geluid werd overstemd door het kloppen van mijn eigen hart.

Voordat hij de deur opende, werd de muziek zachter gezet. En daar was hij dan. 'Ja?'

'Eh, hallo,' zei ik. Mijn blik richtte zich op het donkere, zachte chocoladebruin van zijn uitheemse ogen.

'Wat kan ik voor u doen?'

Over zijn schouder zag ik dozen staan. Heel veel dozen. Hij was aan het inpakken. Blijkbaar aan het verhuizen.

'Ik... eh... Bent u Sadiq Moebarak?'

'Ja?'

'He-he-heet uw moeder Deena?' Het was de enige vraag die ik kon bedenken om te controleren of hij de juiste persoon was, zonder te zeggen waarvoor ik kwam.

'Ja?'

'Ik ben Jo. Josephine March. Ik ben de dochter van Angela.'

'Angela?' Ik zag iets over zijn gezicht schieten. Hij wist nog wie ze was.

*Dat is de wijsheid van krokodillen,
die tranen plengen wanneer ze verslinden.*

Francis Bacon

Sadiq

Mijn dochter, achttien jaar oud maar voor mij pasgeboren, klopte een maand geleden op mijn deur. Ze stelde zichzelf voor. Voor- en achternaam. Jo – Josephine – March.

Ze zei: 'Ik ben de dochter van Angela,' langzaam, en zweeg toen, terwijl haar blik de afstand tussen mijn ogen leek te bepalen en zoekend van het ene oog naar het andere ging.

Ik keek haar fronsend aan. 'Angela?' Aan het gezicht dat ze trok, zag ik dat ze bang was dat ik Angela was vergeten. Hoe zou dat nu kunnen? Angela. Mijn eerste vriendin in Amerika. Een mooi meisje met blauwe ogen, lang en dun, op wie ik ooit dacht verliefd te zijn. Het eerste meisje voor wie ik ooit zulke gevoelens heb gekoesterd, maar zeker niet het laatste. Het verwarde, verdrietige meisje dat ik had leren kennen toen ik zelf verward en verdrietig was geweest – maar ook boos, rancuneus, gemelijk. Nee, ik was Angela niet vergeten.

Jo liet de adem ontsnappen die ze had ingehouden. En toen vertelde ze me wie ze was, in relatie tot mij. Terwijl we tegenover elkaar aan weerskanten van mijn drempel stonden, ik met de deur stevig in

mijn hand geklemd, probeerde ik me te verzetten tegen de langdurige schok die door me heen ging, en omdat de gevolgen van haar woorden op dat moment niet echt tot me doordrongen, moet ik haar hebben gevraagd binnen te komen. Daar zag ik haar staan, in mijn huis, tussen de dozen in mijn woonkamer. Ik keek naar haar gezicht, zoekend naar sporen van mezelf, maar zag in plaats daarvan iets wat me aan mijn moeder deed denken. Haar bruine, wijd open ogen? Haar lippen, iets uiteengeweken en onzeker? De symmetrische verdeling van haar gelaatstrekken? Een gezicht even mooi als dat van mijn moeder.

Misschien had het gevoel van vertrouwdheid niets te maken met een mogelijke gelijkenis met mijn moeder of met haar ogen, maar alles met de mijne. Dit had ik vaker meegemaakt: dat ik stond te staren naar een vreemde die geen vreemde zou moeten zijn. Ik zag dat ze terugstaarde, zoekend naar zichzelf in een man die ze zo-even voor het eerst had ontmoet, en een gezicht zag dat bruiner was dan het hare, met zwaardere wenkbrauwen, een iets te lange neus, zwart haar. En toen, toen haar ogen klaar waren met staren maar ik nog niet eens de kans had gekregen om te beseffen wat ik voelde, zei ze dat ze wilde weten wie ik was.

Wat moet je antwoorden wanneer zo iemand je dat vraagt? Alleen al haar bestaan trekt elk antwoord dat ik ooit meende te kennen in twijfel. Mijn naam kende ze al: Sadiq Ali Moebarak. Mijn adres ook, anders zou ze niet hier zijn om mij te confronteren met iets wat erger dan onmogelijk was – het was mogelijk, en tot nu toe ongezien gebleven, verborgen, en zo volkomen onverwacht dat ik me ademloos afvroeg van welke andere waarheden ik geen weet had, hoewel ik ze zou moeten kennen.

Andere belangrijke informatie die ik zou kunnen delen – rijbewijsnummer, sofnummer, burgerlijke staat, genoten opleidingen, namen van bedrijven die ik bezat, referenties; al de feiten die ik talloze keren zonder nadenken in de hokjes op formuleren en aanvragen had ingevuld, voor de overheid, voor banken, voor leningen voor een auto, als antwoord op bureaucratische vragen naar mijn

identiteit die konden helpen in twee verschillende landen te bepalen wat mijn rechtmatige bezit was, en wat niet – was niet van belang voor de vraag die ze eigenlijk leek te stellen. Ik nodigde haar uit om plaats te nemen in de stoel waarin ik had gezeten voordat ik had opgedaan en maakte voor mezelf een plekje vrij op de bank die bezaaid lag met spullen die nog moesten worden ingepakt. Voor ons op de salontafel lag mijn paspoort al klaar, naast het vliegticket dat ik weken geleden had gekocht, voor het begin van een reis die ik, in levenden lijve, al vele malen heb gemaakt, heen en weer, niet in staat mijn plaats in deze of in die andere wereld te vinden.

Nu aarzelde ik om diezelfde reis terug te maken, op een andere manier, met woorden. Ik aarzelde omdat ik wist dat ik haar, al zou ik nog zo mijn best doen, nooit een compleet beeld zou kunnen geven van de gebeurtenissen die opeens, onbegrijpelijkerwijs, in mijn geheugen naar boven kwamen. Momenten uit mijn kindertijd, voordat het leven voor altijd veranderde; beelden van en gevoelens uit een wereld vol verhalen en rituelen die het jonge Amerikaanse meisje dat mijn dochter beweerde te zijn nooit volledig zou begrijpen. Dat kon ook niet. Er moest te veel worden vertaald, er was te veel verbonden met een context die niemand in deze wereld, de wereld waarvoor ik wederom weglucht, ooit heeft gezien.

Maar ik probeerde het wel. Dat was ik haar in elk geval verschuldigd.

Het wereldje van mijn kindertijd was klein en veilig. Het was een vrouwenwereld, mijn moeders wereld, die niet verder reikte dan het huis waar zij haar jeugd had doorgebracht: een ouderwets huis uit de tijd voor de Deling, met een krakkemikkige dubbele voordeur waarvan de verf al lang geleden was afgebladderd. Een huis dat was verlaten door de vorige bewoners, een hindoeefamilie die naar het pas onafhankelijk geworden India was gevlucht, en daarna was betrokken door de familie van mijn moeder, die een huis in Bombay hadden achtergelaten en naar het pas onafhankelijk geworden Pakistan waren gekomen. Voor de ramen aan de voorkant zaten blinden en luiken,

zodat de smalle straat vol huizen niet te zien was. Maar dat betekende niet dat het huis een gebrek aan zonlicht kende, want midden in het ooit zo voorname pand lag een open binnenplaats met een verbleekte mozaïekvloer waar de elementen vrij spel hadden: de stralende hitte en het felle licht van de zon boven Karachi, het zware vocht van de ochtenddauw, de plotselinge, zware buien die af en toe vielen.

Aan de ene kant van de binnenplaats was de gang die naar de slaapkamers leidde, die op elkaar uitkwamen: die van mij en mijn moeder was de tweede in een rij van drie. De andere zijde bood toegang tot de woonkamer en eetkamer, die beide werden gesierd door dezelfde roestrode mozaïekvloer als de binnenplaats. Grote rechthoeken met zongele bloemen, gelegd in een strak geometrisch patroon vol scherpe hoeken dat veranderde in een weggennet voor modelautootjes of een slagveld voor tinnen soldaatjes, die rondreden en vochten op de maat van de geluiden van botsingen en oorlogen die ik, zoals vele kleine jongetjes, zo graag naspeelde. Aan de overkant van de binnenplaats was de keuken, een donker hol met muren van betonstenen, een losse kookplaat op het aanrecht en in de hoek een in de vloer verzonken gootsteen waar Macee, de oude keukenmeid die al van ver voor mijn geboorte voor de familie werkte, neerhurkte voor het afwassen van de potten en de pannen uit de alchemistische werkplaats waar mijn moeder de scepter zwaaide en waaruit de heerlijke geluiden van fruitende uien en de scherpe, tranentrekkende geuren van geroosterde gedroogde specerijen opstegen en me naar de binnenplaats lokten, waar ik in het zicht van mijn moeder en binnen gehoorsafstand van het gebabbel en gelach tussen haar en Macee van de ene naar de andere mozaïektegels heen en weer hinkelde.

De koelkast, die op grote afstand van de keuken in de eetkamer aan de andere kant van de binnenplaats stond, was een oud, weerbarstig geval dat bekendstond als 'het apparaat' en een handvat had dat je naar beneden moest trekken en dat iedereen die zo dom was zijn of haar hand niet eerst in een theedoek te wikkelen een elektrische schok gaf. Op het dak van het huis was een L-vormig terras dat zich boven de woonkamer, eetkamer en slaapkamers langs de lengte

en breedte van de binnenplaats uitstreckte. Daar stonden een tafel en een stel lage stoelen en kon er worden genoten van een uitzicht over de straat dat de kamers in het huis niet boden. De muurtjes rondom het terras waren laag, wat mijn moeder ertoe bracht me voortdurend op scherpe toon waarschuwingen toe te roepen wanneer ik te dicht bij de rand kwam. Wanneer de hitte van de dag afnam, liep ik over de wankel houten trap naar boven, mijn hand stevig in die van mijn moeder geklemd, en dan gingen we samen zitten kijken naar alles en iedereen die in de rustige straat voorbijkwam. Mijn moeder nipte aan de thee die Macee haar kwam brengen, las de krant, vertelde me verhaaltjes.

‘Vertel nog eens over het aapje en de krokodil.’

Dan lachte mijn moeder. ‘O nee, toch niet weer? Dat is wel je lievelingsverhaal, hè?’

En dan knikte ik.

Zij deed haar ogen dicht, alsof ze de aanwezigheid van die geliefde personages wilde oproepen, en begon: ‘Er was eens een aapje dat helemaal alleen in een jambolanboom woonde.’

‘Waarom woonde ze alleen, *Ameë*?’

‘Omdat ze een vreemd, ondeugend aapje was, heel anders dan de andere apen. Die mochten haar niet. En dus woonde ze alleen in een grote, groene jambolan vol groene bladeren en die het hele jaar vruchten gaf.’

‘Net zo’n boom als die daar?’ zei ik dan, wijzend naar de boom die schaduw wierp over een hoek van het terras, een hoge boom die oprees uit de tuin van de burens en ons bedolf onder de vruchten, maar alleen in het juiste seizoen.

‘Ja, zo’n boom was het, alleen groeide de boom van het aapje aan de oever van een rivier en hingen er het hele jaar jambolans in. Ze had nooit honger, want ze had genoeg aan die zoetzure jambolans. Maar ze was eenzaam.’

‘Totdat ze de krokodil leerde kennen?’

‘Ja. Op een dag kroop een krokodil de rivier uit en liep de oever op, waar hij in de schaduw van haar boom ging liggen. Het aapje

keek een tijdje naar de krokodil. Ze had er nog nooit eentje van zo dichtbij gezien. Toen riep ze: "Hallo, krokodil!"

En de krokodil antwoordde: "Hallo."

"Waar kom jij vandaan?" vroeg het nieuwsgierige aapje.

"O, van de andere kant van de rivier," antwoordde de krokodil.

"Heb je honger?" vroeg het aapje.

"Ik ben een krokodil," zei de krokodil. "Het ligt in mijn aard om altijd honger te hebben."

"Neem een jambolan," riep het aapje, en ze gooide een grote hoeveelheid vruchten naar de krokodil, meer dan bereid om te delen.

De krokodil at de vruchten op en vond ze verrukkelijk. Zoet en krokant en zacht, en dat allemaal tegelijk. "Dank je," zei hij tegen het aapje, "dat was overheerlijk."

"Graag gedaan," zei het aapje. "Kom morgen maar terug, dan krijg je er meer."

En dus kwam de krokodil weer terug. Elke dag. En elke dag praatte hij en het aapje met elkaar: hij vertelde over zijn reizen over de rivier, en zij luisterde en deelde de vruchten met hem. Voordat ze goed en wel beseften wat er gebeurde, waren ze vrienden geworden. Dat was heel bijzonder. Niemand had ooit gehoord dat apen en krokodillen vrienden konden worden. Maar dit aapje en deze krokodil ontstegen hun aard en genoten van elkaars gezelschap, zoals vrienden dat doen.

Op een dag vertelden ze elkaar over hun families. Het aapje vertelde de krokodil dat ze alleen woonde, en niet bij de andere aapjes. En de krokodil vertelde over zijn broers en zusters en zijn ouders, met wie hij aan de overkant van de rivier woonde.

"Maar je hebt me helemaal niet verteld dat je bij hen woont!" riep het aapje uit. "Als ik dat had geweten, had ik je wel wat fruit voor hen meegegeven!" En dat deed ze die dag dan ook.

"Wat lief van je," zei de krokodil, oprecht ontroerd door de vrijgevigheid van het aapje.

"Je bent toch mijn vriend?" zei het aapje.

Toen de krokodil die avond thuiskwam, deelde hij de geschenken

van zijn vriendin met de rest van zijn familie. Ze genoten allemaal van de vruchten en vroegen hem waar hij die had gevonden. Hij vertelde over zijn vriendschap met het aapje, dat zo aardig was, en zulk fijn gezelschap. Ze waren allemaal stomverbaasd toen ze hem zo over een aapje hoorden praten, want voor hen waren aapjes simpelweg eten.

En toen begon zijn broer, de oudste, hem uit te lachen. “Wat ben jij nu voor krokodil? Vrienden met een aapje! Krokodillen eten aapjes, wist je dat niet?!”

“Dat weet ik,” zei de krokodil. “Maar dit aapje is anders dan andere aapjes. Dit aapje is mijn vriendin.”

“Je vriendin!” riepen ze allemaal vol minachting uit, in navolging van zijn oudste broer. “Dat gaat tegen de natuur in,” zeiden ze tegen hem.

De arme krokodil voelde zich heel erg gekwetst en besloot niets meer over het aapje te zeggen. Maar het was al te laat. Nu plaagden ze hem elke dag wanneer hij terugkeerde van zijn bezoek aan het aapje. Zijn oudste broer schepte op dat hij wel eens een aapje had gegeten. “O, ze zijn zo mals en smakelijk! Alleen al de gedachte doet me watertanden! En jouw aapje, dat elke dag zulke heerlijke vruchten eet, moet wel heel erg smakelijk zijn.”

De krokodil wendde zich dan af en deed net alsof hij niets hoorde, maar zijn broer wist van geen ophouden. “Weet je wat het lekkerste stukje van zo’n aapje is? Het aller-, allerlekkerste? Het hart! O, dat is zo smakelijk! En het hart van jouw aapje,” vervolgde zijn broer smakkend, “dat moet wel het allerlekkerste zijn wat er is. Maar ach, wat doet het ertoe? Jij bent toch te laf om te weten dat ik de waarheid spreek. Alleen dappere krokodillen weten hoe het vlees van aapjes smaakt. Weet je, ik vraag me af of jij eigenlijk wel een krokodil bent.”

De krokodil was gekwetst door de woorden van zijn broer. Hij was in zijn eer aangetast. Het aapje was echter ook zijn beste vriendin, en alle vriendelijkheid die ze hem had getoond, verplichtte hem een even goede vriend te zijn. Maar hij was en bleef een krokodil. En

elke dag herinnerden zijn broers en zussen hem eraan dat krokodillen en aapjes geen vrienden kunnen en mogen zijn, en dat hij een lafaard was omdat hij het aapje niet eens probeerde op te eten. Uiteindelijk kon hij er niet meer tegen. Hij begon te watertanden wanneer hij zijn broer hoorde zeggen hoe lekker apenvlees was, en dan met name het hart. En uiteindelijk won zijn gretigheid het van de vriendschap.

Toen hij de volgende dag het aapje bezocht, zei hij: “Goede vriendin! Mijn familie heeft me duidelijk gemaakt dat jij zo lief voor me bent geweest door me telkens weer vruchten te geven, maar dat ik veel minder voor jou heb gedaan. Ze hebben me gevraagd of ik je mee wil nemen naar de overkant, zodat ze kennis kunnen maken met de vriendin die zo gul voor ons allemaal is geweest.”

Dat maakte het aapje heel blij. “O, krokodil! Wat aardig van jou en van je familie. Maar ik kan hen toch niet bezoeken? Ik ben een aapje. Ik woon op het land.”

“O, dat hoeft helemaal geen belemmering te zijn,” zei de krokodil. “Klim maar op mijn rug, dan neem ik je mee naar mijn familie.”

Het eenzame aapje liet zich zo uit haar boom lokken. “Waarom ook niet?” zei ze, en ze klom op de rug van de krokodil.

De krokodil kon zich amper beheersen. Nu het aapje op zijn rug zat, moest hij denken aan alles wat zijn broer had gezegd, en hij begon te watertanden bij de gedachte aan het eten van haar hart. Hij zwom naar het midden van de rivier, maar niet verder.

“Waarom zwem je niet verder, mijn vriend?”

“Omdat ik een krokodil ben, en jij een aapje. En echte krokodillen eten aapjes. Ik kan alleen maar denken aan hoe smakelijk je zult zijn, vooral omdat je de hele dag die heerlijke jambolans eet. Het spijt me, aapje, maar ik heb besloten je hart op te eten.”

Het aapje zweeg even, dacht heel snel na en zei toen: “Ach, mijn goede vriend, wat een pech! Dat had je me eerder moeten vertellen! Ik had met liefde mijn hart met je willen delen, maar ik heb het voor de veiligheid in de boom achtergelaten. Breng me maar terug naar mijn boom, dan kan ik het voor je pakken.”

De krokodil had zo'n trek dat hij niet meer helder kon denken. Hij draaide zich meteen om en zwom terug naar de oever waar de jambolan van het aapje stond. Hij watertandde helemaal, zo graag wilde hij haar hart proeven. Toen ze bij de oever aankwamen, sprong het aapje van de rug van de krokodil en schoot de boom in.

"Snel," zei de krokodil, "pak je hart, want ik heb zo'n trek."

"Domme krokodil! Ik droeg mijn hart al die tijd bij me. Je hebt onze vriendschap verraden, en ik heb tegen je gelogen om mezelf te kunnen redden. Nu wil ik niet langer met je bevriend zijn, en ik zal je nooit meer vruchten geven!"

De krokodil schrok hevig. "Vriendin, heb je me voor de gek gehouden?"

"Ja," zei het aapje, "net zoals jij mij voor de gek hebt gehouden. Maar jij deed het uit gulzigheid. Ik deed het om mezelf te redden."

De krokodil dacht na over de prijs van zijn gulzigheid. De vriendschap was voorbij, en nu zou hij nooit meer kunnen genieten van de vruchten die hij zo graag at. Hij begon te huilen en smeekte om vergiffenis. Maar daar wilde het aapje niets van weten, en ze schonk hem nooit meer haar vertrouwen. Ze was wederom eenzaam, maar ze was in elk geval ongedeerd.'

Na dat verhaal vielen mijn moeder en ik altijd even stil. We luisterden naar de geluiden die uit de huizen naast ons kwamen: aan de ene kant een moeder die haar jonge dochters riep, en aan de andere kant de vrouw des huizes die haar dienstmeid ontbood. Voordat de zon onderging, kwamen de laatste straatventers langs om hun goederen aan te prijzen met een lied dat ze van 's morgens vroeg tot zonsondergang zongen. Ze duwden karren die waren gevuld met alles wat je maar kon bedenken, van speelgoed en snoep tot groenten en fruit.

Wij kochten nooit groenten of fruit op straat. Mijn moeder nam me een paar ochtenden per week mee in een riksja naar de Sabzi Mandi, de groentemarkt. Voordat we het huis verlieten, trok ze haar *dupatta* van chiffon over haar hoofd, en daarna liepen we naar de dichtstbijzijnde kruising om een van de tuffende gemotoriseerde

driewielers aan te houden die overal in Karachi te vinden zijn. Ik merkte altijd dat ze blij was dat ze het besloten wereldje van ons huis kon verlaten en zich kon onderdompelen in de drukte van een wereldstad. Op de markt voelde en rook ze aan alle groenten en fruit, terwijl ik me aan de zoom van haar *kameez* vastklampte, en antwoordde ze op de *salaams* van de kooplieden die haar herkenden en hartelijk moesten lachen wanneer ze haar hoofd schudde vanwege de prijzen die ze noemden en daarna tegen mij zei, luid genoeg zodat ook zij het konden verstaan, dat ze *ek pyaza* in plaats van *dho pyaza* zou moeten maken als de prijs van uien maar bleef stijgen en ze slechts de helft van het aantal uien zou kunnen gebruiken in plaats van de overvloed waarom het recept vroeg. Ze spraken haar aan met ‘zuster’ en ‘dochter’, zij noemde hen ‘broer’ of ‘oom’, en ik kon merken dat mijn moeder genoot van die gesprekken met naamloze kennissen die veilig moeten hebben gevoeld voor een vrouw die het grootste deel van haar leven doorbracht in een sociale afzondering waarvan ik me helemaal niet bewust was. Ik geloof niet dat mijn moeder verder nog kennissen of vrienden had, op deze vriendelijke kooplieden en Macee na.

Ik was bijzonder verlegen en sprak buiten ons huis slechts zelden met anderen. Ik weet nog dat toen een gewaardeerde koopman, wiens prijzen mijn moeder het meest vertrouwde, een keer met me probeerde te praten – ‘Hé, *baba*, welke groente gaan je moeder en jij vandaag klaarmaken?’ – ik zo hard aan mijn moeders *dupatta* trok dat de sluier niet langer alleen haar, maar ook mijn hoofd bedekte en ik alles door het grove weefsel van het chiffon zag: grijs, donkerblauw en groen, bruin of wit, afhankelijk van de kleuren van de *shal-war kameez* die mijn moeder die dag droeg: katoen in de zomer en linnen in de winter, maar stevast sober gekleurde stoffen met een ingetogen dessin, de rouwkleuren van een weduwe, onopvallend maar niet zwart, want zwart was een ceremoniële kleur die sjiieten zoals wij slechts in een bepaald seizoen mochten dragen. Ik keek schattend naar de vriendelijke ogen boven de beangstigende dot haar op zijn bovenlip, een dikke, donkere snor waarvan de punten

schurkachtig omkrulden. Toen de koopman naar me lachte, zag ik zijn tanden, bruin van het betelsap, en daarna glimlachte hij naar mijn moeder, die zich eveneens glimlachend afwendde en heel serieus verderging met het betasten van tomaten om te kijken of die al rijp genoeg waren, waarbij ze er zoals altijd voor zorgde dat de onuitgesproken gedragsregels betreffende het contact tussen mannen en vrouwen en tussen hogere en lagere klassen in acht werden genomen.

Thuis bereidde ze eerst de maaltijd en nam ze vervolgens een douche om de geur van specerijen en uien van haar huid en uit haar haar te wassen, en daarna verruilde ze vanwege het gebed haar sluier van chiffon voor de dikkere, witte gebeds-chador die haar haar bedekte en de vorm van haar lichaam aan het zicht onttrok. Wanneer ze zich vooroverboog voor de *sajada* sprong ik soms achter op haar rug en sloeg mijn armen stevig om haar nek, als een passagier op de reis van haar gebed. Ze bleef dan altijd voorovergebogen zitten, met haar voorhoofd tegen het gebedskleedje gedrukt, wachtend tot iets anders me van mijn uitkijkpunt weg zou lokken, en nam pas daarna weer de zittende houding voor de *namaz* aan. Haar geduld was eindeloos, en ik wist dat ik alles voor haar betekende.

Ons enige andere uitje was ons wekelijkse bezoek aan een huis dat nog het meest op een reusachtige vesting leek: het huis van Abbas Ali Moebarak en zijn vrouw Sajida, mijn grootouders van vaderskant, die elke vrijdag hun auto stuurden om ons op te halen. Hun chauffeur Sharif Mohammed Chacha, de broer van onze dienstmeid Macee, kondigde zijn komst altijd aan door eerst te claxonneren en daarna pas aan te kloppen. Terwijl hij met zijn zus sprak, kamde mijn moeder voor vertrek mijn haar en waste ze mijn gezicht. Wanneer we zover waren, klom ik enthousiast naast mijn moeder op de achterbank, met mijn hand in de hare, en keek ik onderweg geboeid naar de straten van de stad die het huis dat ik mijn thuis noemde scheidden van de villa waarbij de auto hoorde. Daar aangekomen gingen mijn moeder en ik dicht naast elkaar zitten op een van de vier banken met het prachtige houtsnijwerk en het blauwe fluweel, in een voorname

woonkamer die werd verlicht door fonkelende, glanzende kroonluchters. Daar had mijn grootmoeder, die ik Dadi noemde, allerlei lekkernijen voor me klaargezet, evenals speelgoed en snoep, ingepakt alsof het cadeautjes waren en ik elke week opnieuw mijn verjaardag vierde. Dada, mijn grootvader, probeerde een gesprek met me aan te knopen, maar ik bleef bijna het hele bezoek lang dicht tegen mijn moeder aan zitten en verborg mijn gezicht in haar schoot wanneer iemand me bij haar vandaan probeerde te lokken.

Dadi ergerde zich daar zo aan dat ze haar lippen nog steviger op een kneep dan ze bij de eerste aanblik van mijn moeder stevast deed, en met ogen als nauwe spleetjes tuurde ze naar de moeder van haar kleinkind, de vrouw aan wie ze duidelijk een hekel had, en zei: 'Hij is nu toch wel oud genoeg om te weten wie wij zijn, Deena. Het is niet gezond zoals hij aan je hangt.'

Dada onderbrak haar dan: 'Hij is enig kind, Sajida. Laat hen toch.' Mijn verlegenheid werd nooit minder, hoe vaak mijn grootmoeder ook naar me glimlachte en hoeveel cadeautjes ze me ook gaf. Vaak was mijn neefje Jaffer er ook, samen met zijn moeder Asma, de zus van mijn vader, die ik Phupijan noemde, en ook zij probeerden me net als Dadi bij mijn moeder vandaan te lokken. Ik zag hem met het speelgoed spelen dat voor mij was klaargezet en trok aan mijn moeders kleren, in de hoop dat ze ook op de vloer zou gaan zitten en met me zou spelen. Dat deed ze altijd, en dus sloot ik, in de schaduw van mijn moeders vleugels, zonder iets te zeggen vriendschap met Jaffer. De dag na ons bezoek had ik het aan één stuk door over hem, maar ik was te verlegen om hem zelf aan te spreken.

Elke avond kwam mijn moeder naast me liggen in het bed dat we deelden en zong ze slaapliedjes voor me in het Urdu en het Engels, met een stem waarvan ik wist dat die de allermooiste op de hele wereld was. Ik deed mijn best om wakker te blijven en voelde dat haar vingers me over mijn haar streken en dat mijn lichaam zich naar het hare voegde, maar het was een strijd die ik elke avond op zoete wijze verloor, wanneer ik me geheel overgaf aan de slaap zoals alleen kleine kinderen dat kunnen.